

Wioletta Kwiatkowska
wkwiatka@umk.pl
Katedra Dydaktyki i Mediów w Edukacji
Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

Młodzi dorośli w obliczu kształcenia internetowego: spojrzenie z perspektywy dydaktyki różnicowej

1. Wprowadzenie

Od kilkunastu lat środowisko pedagogów analizuje dydaktyczne, psychologiczne i społeczne skutki realizacji procesu dydaktycznego w formie zdalnej, wskazując obszary koniecznych badań [Juszczak, 2002; Górniewicz, 2004; *Kształcenie na odległość ...*, 2005; Bednarek, Lubina, 2008; Penkowska, 2010; Kwiatkowska 2011]. Pojawia się przestrzeń do nowych dociekań teoretycznych i rozstrzygnięć empirycznych. Jednym z takich obszarów są sami uczący się, którzy w klasie wirtualnej stają się aktywnymi konstruktorami procesu kształcenia. Przy czym, cechują ich różne predyspozycje i umiejętności. I tak, niektórzy przetwarzają informacje w skupieniu i zamyśleniu, inni w aktywnym działaniu. Poznanie i zrozumienie różnic indywidualnych uczących się, takich jak: motywacja, techniki uczenia się, postawy i style uczenia się są ważne dla nauczyciela, aby mógł przygotować odpowiednie strategie nauczania, realizując założone cele dydaktyczne.

W kształceniu zdalnym pojęcie indywidualizacji nabiera nowego znaczenia. Mamy bowiem do czynienia z uczącymi się o różnych kompetencjach i oczekiwaniach wobec instytucji edukacyjnych. Dlatego, tak ważna jest umiejętność określenia oczekiwań uczestników kursu, a także możliwości zapewnienia im indywidualizacji działań w wirtualnej klasie. Obecnie uczenie się w znacznej mierze opiera się na współpracy i współtworzeniu, a tym samym indywidualizowaniu doświadczeń edukacyjnych. Przykładowymi narzędziami w tego typu działaniach edukacyjnych są: Google Docs, Wiki, blogi, Skype, portale społecznościowe, WebQuesty, e-portfolio itd. Szeroki zakres kompetencji osobistych osób uczących się brany pod uwagę, pozwoli na pogłębione i zróżnicowane analizy w zakresie problematyki kształcenia zdalnego.

2. Wyjaśnienie kluczowych pojęć

Pojęcie „młodzi dorośli” odnosi się do osób w sensie biologicznym całkowicie dojrzałych, ale jednocześnie jeszcze niesamodzielnych i uzależnionych od rodziców. Z socjologicznego punktu widzenia, cechami mogącymi charakteryzować te osoby są: niewykonywanie pracy zawodowej i brak zdolności do samodzielnego zapewnienia sobie (rodzinie) bytu oraz brak dojrzałości do podejmowania zadań ponadosobistych [Borowicz, Krzyminiewska, Szafraniec, 1991, s. 14]. Podmiotem czynionych analiz w niniejszym tekście są studenci, których zalicza się do pokolenia „młodych dorosłych” z racji podjęcia studiów wyższych i tym samym przesunięcia w czasie momentu wejścia w dorosłe życie.

Kolejnym ważnym terminem dla podjętych rozważań jest „kształcenie internetowe” rozumiane jako forma nauczania-uczenia się, w której student nie kontaktuje się z nauczycielem bezpośrednio, lecz pośrednio – przy użyciu Internetu. Kształcenie to może mieć charakter sformalizowany i prowadzić do określonych uprawnień bądź też nieformalny, swobodny, wtedy – gdy są to przekazy edukacyjne adresowane do tzw. szerokiego odbiorcy. W trakcie procesu kształcenia wykorzystuje się nowoczesne zasady organizacji pracy dydaktycznej, narzędzia technologii informacyjnej oraz zdobycze nauk kognitywnych [Popularna encyklopedia..., 1999].

Dydaktyka różnicowa obejmuje problematykę kształcenia zindywidualizowanego. Odnosi się zarówno do psychologicznej wiedzy o indywidualnych różnicach w uczeniu się, jak i do dorobku dydaktyki ogólnej. Ta nauka wyodrębniona przez Tadeusza Lewowickiego [Lewowicki, 1977] daje początki dydaktyce kognitywistycznej, wskazującej na związek poznania z cechami indywidualnymi osób uczących się. Odkrycie posiadania przez człowieka niepowtarzalnego zestawu genów, skutkującego różnorodnością gatunkową, miało istotny wpływ na poszukiwania w obszarze teorii kształcenia, czego przykładem jest właśnie dydaktyka różnicowa [Siemieniecki, 2010, s. 41]. Mając na uwadze uwarunkowania kształcenia uzależnionego od indywidualnych różnic, stwierdzono, że warto je rozpatrzyć w odniesieniu do realizacji tego procesu w środowisku internetowym.

3. Założenia metodologiczne badań własnych

W Katedrze Dydaktyki i Mediów w Edukacji Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w roku Akad. 2011/2012 przeprowadzono badanie, mające na celu **przedstawienie doświadczeń uczących się w formie blended-learning w aspekcie psychopedagogicznym**. Ponadto Autorce zależało, aby na podstawie zebranych doświadczeń badanych studentów wskazać, **na co pedagodzy, nauczyciele, autorzy kursów e-learningowych powinni zwracać uwagę w projektowaniu i realizacji zajęć zdalnych**.

Chcąc zbadać istotę problemu, posłużono się fenomenologiczną perspektywą, która polega na opisie i oglądzie tego, co bezpośrednio jest dane. Dzięki takiemu podejściu możliwe staje się odkrycie tego, co wcześniej nie było zauważalne [por. Pilch, Bauman, 2001, s. 270]. Autorkę tekstu interesowały doświadczenia uczących się w kontekście ich własnych predyspozycji i możliwości, które badani uznali za istotne w uczeniu się w formie blended-learning.

Materiał badawczy został zebrany za pomocą wywiadu częściowo kierowanego, który jest [...] *otwarty na kontekst i swobodną opowieść osoby badanej, jednak dopuszcza także zadawanie pytań szczegółowych w trakcie. Wywiad taki jest zawsze na czymś skoncentrowany* [Rubacha, 2008, s. 140]. Przed wywiadem przygotowano zestaw pytań, jednak to badany udzielając na nie odpowiedzi, tworzył dominanty koncepcji teoretycznej. W badaniach jakościowych nie dąży się do reprezentatywności próby, czego konsekwencją jest niemożność formułowania uogólnień, a także powtarzania badania przy użyciu tego samego narzędzia. O doborze osób decydują przede wszystkim aspekty poznawcze [za: Pilch, Bauman, 2001, s. 281-282]. W badaniu dokonano doboru celowego, który polegał na doborze studentów pedagogiki UMK, którzy realizowali zajęcia dydaktyczne w formie

blended-learning. Udało się dotrzeć do osób badanych dzięki nauczycielom, którzy realizowali zajęcia w tej formie i dzięki ich rekomendacji, studenci chętniej udzielali zgody na wywiad. W rezultacie uzyskano narracje dziesięciu uczestników badania o istotnych doświadczeniach związanych z uczeniem się w omawianej formie. Sygnałem do zakończenia procesu zbierania materiałów była rozmowa z kolejną osobą, która – niestety – nie wniosła nowych wątków i treści do zdobytej już wiedzy. Można uznać, że nastąpił stan teoretycznego nasycenia w procesie gromadzenia danych [Pilch, Bauman, 2001, s. 283]. Przypuszcza się, że studenci, znający siebie nawzajem mogli rozmawiać między sobą o realizowanych wywiadach i dzielić się swoimi refleksjami. W rezultacie dotarcie do badanych i przeprowadzenie z nimi wywiadów zajęło Autorce około dwóch miesięcy.

Podczas już bezpośredniego spotkania w pierwszej kolejności miało miejsce uzyskanie zgody na wzięcie udziału w badaniu. Badany był informowany o celach badań i ich anonimowym charakterze. Ponadto rozmówca był proszony o wyrażenie zgody na użycie dyktafonu i wykorzystanie treści rozmowy w publikacjach Autorki. Spośród wszystkich badanych osób tylko jedna nie wyraziła zgody na użycie dyktafonu, w wyniku czego wypowiedzi były bezpośrednio notowane przez badaczkę. Realizacja wywiadu trwała od jednej do dwóch godzin. Wywiad polegał na swobodnej rozmowie, podczas której zachęcano do wypowiedzi. Po dłuższej wypowiedzi osoby badanej włączano się do rozmowy, stawiając wcześniej przygotowane pytania. Monologi badanych osób miały różny przebieg. Jedni swobodnie i samodzielnie opowiadali o własnych doświadczeniach, inni zaś woleli jedynie odpowiadać na konkretne pytania. Po dokonanej transkrypcji wywiadu, na kolejnym spotkaniu, proszono o przeczytanie zanotowanej rozmowy i potwierdzenie autoryzacji.

4. Doświadczenia uczących się przez Internet w świetle badań własnych

Pierwsze wypowiedzi badanych potwierdziły brak wcześniejszego doświadczenia w uczeniu się w formie blended-learning. Tylko jedna osoba przyznała, że studiowała cały przedmiot zdalnie na innej uczelni. Zatem dla przeważającej większości badanych, zajęcia realizowane w nowej formie w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu były zupełnie nowym doświadczeniem.

Studenci przyznali, że na początku odczuwali lęk i niepokój, albowiem musieli zmierzyć się z nowym wyzwaniem, będącym swego rodzaju narzuconym obowiązkiem, które pozwalało uzyskać zaliczenie z różnych przedmiotów. Często działania, które są narzucane lub w pewien sposób wymuszane niosą ze sobą negatywne emocje. Z wypowiedzi wynika, że wraz z upływem czasu uczucia te słabły i pojawiły się pozytywne emocje, co pozwoliło na przystosowanie się do nowych warunków. Mówią o tym Klaudia i Ania:

Klaudia: *Na początku był strach. To było coś nowego, bo mimo wszystko, że mieliśmy to na zajęciach, tym razem musimy sami popracować. Chodzi o to, że trzeba było samemu się skupić, pomyśleć, popróbować. To dużo czasu zajmowało, ale myślę, że przez to, że sami nad tym siedzimy, to tym bardziej to przyswoimy. Bo nie mamy gotowych rozwiązań, tylko metodą prób i błędów poszukujemy tej odpowiedzi.*

Ania: *Na początku pojawił się taki niepokój. W stacjonarnych zajęciach przez cały czas jest ten nauczyciel. Później, w miarę rozwiązywania zadań towarzyszyło mi uczucie takiej niemocy, bo właśnie nie ma wokół kogoś, kto może pomóc. Podczas stacjonarnych zajęć możemy zaraz zapytać się nauczyciela. W uczeniu się zdalnym, na przykład mieliśmy filmik instruktażowy i po kilku próbach okazuje się, że nie mogą sobie sama poradzić. Pojawia się wtedy ten niepokój „co robić?, co robić?” Taka niemoc, że nie ma natychmiast kontaktu z takim nauczycielem.*

4.1. Autonomia

Pojęcie „autonomia” w potocznym rozumieniu oznacza samodzielność. Według Michaela G. Moore’a [Moore, 2012] autonomia jest jednym z dwóch fundamentalnych czynników niezależnego uczenia i jednym, który bierze pod uwagę punkt widzenia studenta na temat transakcji. *Autonomia dotyczy stopnia kontroli, jaki ma uczący nad przygotowaniem, przeprowadzeniem i oceną swojej własnej nauki* [Garrison, 2003, s. 162]. Im więcej kontroli ma uczeń, tym wyższy wynik nauczania. Co więcej, w kolejnych badaniach M. G. Moore i jego współpracownicy [Moore, 1993, s. 22-38; Moore, Kearsley, 1996; Moore, 2003] traktowali autonomię jako cechę charakteru kojarzoną z samokształceniem i osobistą odpowiedzialnością [cyt. za: Garrison, 2003, s. 162].

Badani w przeprowadzonych wywiadach, prawie jednomyślnie przyznali, że kursy internetowe rozwijają autonomię. Wyznacznikami świadomego samokształcenia w środowisku internetowym jest właściwe zaplanowanie czasu, możliwości wyboru, wywiązania się z obowiązków i poszukiwania własnych dróg rozwiązań. Uczący się poprzez własną aktywność w klasie wirtualnej realizują proces samokształcenia wyrażając własną podmiotowość.

Kasia: *Na pewno dzięki kursom internetowym doskonalimy swoje umiejętności, pogłębimy swoją wiedzę. Bo rzeczywiście, jak zostajemy z komputerem sam na sam i zaczynamy czytać te materiały i robić te zadania, to koncentrujemy się na sobie. To pozwala nam się jakoś dokształcić i zawsze kiedy coś nas zaciekawia, to szukamy więcej. Na pewno nie traktujemy tego, że coś jest w ramach zajęć, dziękuję, wychodzę i koniec. Tylko szukam czegoś więcej [...].*

Tomek: *Tak jak powiedziałem wcześniej, trzeba sobie coś zaplanować. Nie da się tak powiedzieć w ogóle. Mamy jakiś okres czasu na przeczytanie i zapoznanie się z materiałem, ale wiadomo, trzeba jakiś termin wybrać, w którym ja się za to wezmę. Na pewno jest to tak, że zajęcia stacjonarne mamy już odgórnie zaplanowane. Na przykład, przychodzę na ósmą i do dziewiątej trzydzieści mam zajęcia. Tutaj (mowa o zajęciach zdalnych) muszę sobie sam zaplanować, kiedy się zabiorę do nauki. Z pewnością uczą tej samodzielności, wiadomo, mimo tego, że mamy wiele materiałów to i tak musimy się o coś zapytać. Nawet podczas zajęć stacjonarnych, kiedy mamy coś mówione, to i tak musimy sami często jeszcze o coś dopytać. A tutaj [mowa o zajęciach zdalnych] musimy często sami coś jeszcze poszukać. Zanim zadamy pytanie prowadzącemu kurs e-learningowy, to i tak musimy najpierw sobie*

poszukać pewnych rozwiązań. Jak najbardziej ucą autonomii i takiej samodzielności.

Aby rozwijać w uczących się autonomię należy wpierrw znać ich różnice indywidualne, a następnie wybrać odpowiednie strategie nauczania, o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części tekstu. Nauczyciel powinien wspierać autonomię studentów oferując różne sposoby osiągnięcia celów.

4.2. Cechy warunkujące osiągnięcie powodzenia w uczeniu zdalnym

Do cech warunkujących osiągnięcie sukcesu w uczeniu zdalnym badani zaliczyli, między innymi: wysoką motywację, wiedzę z zakresu technologii informacyjnych (obsługa komputera i oprogramowanie), samodyscyplinę, wytrwałość, sumiennosc oraz zdolności interpersonalne w komunikowaniu się przez Sieć. Znajduje to swoje potwierdzenie w badaniach prowadzonych przez Elaine Seeman [Seeman, 2001] z których wynika, że uczący online powinni posiadać odpowiednią samodyscyplinę, wiarę w siebie i zdolność do samodzielnej pracy oraz przewyżczania frustracji i nieporozumień.

Ania P: *Na pewno samodyscyplina i motywacja. Na pewno wiara w siebie, że sam może sobie poradzić. Niezbędna jest tutaj taka cierpliwość, albowiem może coś technicznie nie pójsć. Taka sumiennosc, obowiązkowość i poważne traktowanie tych swoich obowiązków.*

Wiktor: *Człowiek musi mieć podstawowy zasób wiedzy w zakresie korzystania ze sprzętu, bo bez tego nie pójdzie dalej. Dobrze, jeśli ma wiedzę z zakresu edukacji zdalnej. Ponadto musi być wysoki poziom motywacji i nastawienie, że jest to mi niezbędne, a nie dlatego, aby zaliczyć przedmiot. W wielu sytuacjach ludzie robią coś bo muszą, lub gdy chcą, bo wiedzą, że to ich w jakiś sposób rozwija. Ten drugi sposób jest o wiele lepszy.*

Kludia: *Wytrwałość, na pewno. Ta wspomniana pewność siebie, chyba też, bo trzeba być pewnym tego, co się robi. Jeżeli nie będziemy do czegoś przekonani, to nie będzie nam to wychodziło. I tym samym będziemy jeszcze bardziej się do tego zniechęcać. Ważne są pewne umiejętności, które musimy posiadać, aby to wykonać. No i bycie dobrze zorganizowanym.*

Jedna z osób wspomniała o umiejętności szukania informacji i ich właściwego wykorzystania, co wydaje się być ważne ze względu na budowanie w oparciu o te umiejętności struktur wiedzy.

Kasia: *Niezbędna jest organizacja czasu, mobilizacja, skupienie na materiale. Na pewno ważna jest umiejętność szukania informacji i ich właściwego wykorzystywania. Ponadto niezbędne jest to, aby nie bać się kontaktu z innymi osobami w kursie internetowym. To, że wykonuję samodzielnie zadania nie oznacza braku kontaktu z innymi, wręcz przeciwnie. Trzeba to łączyć i umieć wykorzystać.*

Podjmując się próby określenia optymalnego profilu e-studenta badani zwrócili uwagę na cechy już poprzednio wymieniane, czyli motywację, umiejętności gospodarowania

czasem, chęci do nauki. W analizie tego problemu pojawiły się jeszcze inne sugestie, mianowicie, Karolina założyła, że e-student jest osobą twórczą, ale jednocześnie zamkniętą w sobie oraz skłoną do uzależnienia od komputera i Internetu. Podejmując próbę charakterystyki optymalnego profilu e-studenta z własnej perspektywy i doświadczeń, badani stwierdzali, że jest to osoba mająca pewne problemy z mobilizacją, jednak za to ciekawa, ambitna, kreatywna, komunikatywna i umiejąca dążyć do celu. Osoba, która z własnej inicjatywy i chęci podejmuje kurs e-learningowy – zdaniem badanych – posiada dobre umiejętności komputerowe. W przeciwnym razie, pojawia się lęk i obawa przed technologią. Wystąpiły również wypowiedzi stwierdzające, że może być to osoba nieśmiała, zamknięta w sobie, która ma skłonności do przesiadywania przy komputerze lub problemy z koncentracją.

Karolina: *Z własnego doświadczenia, na wszelki wypadek założyłabym, że jest to osoba, która może nie do końca radzić sobie z mobilizacją. Jest to osoba ciekawa i ambitna, albowiem zakładam, że tacy ludzie chcą się kształcić. Taką osobę wystarczy zmotywować na samym początku, podtrzymywać ten stopień motywacji i ona rzeczywiście będzie chciała się kształcić. Tak jak powiedziałam, są to osoby być może z problemem motywacyjnym, ale na pewno ambitne i twórcze. Albowiem też mi się wydaje, że osoba, która decyduje się na kurs multimedialny, to nie jest ktoś kto jest leniwy. To jest dla ludzi coś nowego. Ludzie nie mają styczności z tym na co dzień. Musi być to osoba ciekawa, prawdopodobnie też obyta z komputerami, nowoczesnymi technologiami. Ktoś, kto nie miał z tym styczności przypuszczam, że by się bał. Idąc tym tropem, jeżeli jest to osoba, która ma w tym jakieś rozeznanie, to jest to osoba bardzo otwarta. Miejmy nadzieję, że twórcza. Poniekąd uczenie się z materiałów wymaga samodzielnego zastanowienia, jak przyswoić tę wiedzę. To może być osoba zamknięta w sobie. Teraz mamy taki wybór, że możemy przystąpić do takiego kursu, ale równie dobrze możemy pójść na kurs prowadzony w grupie, taki gdzie mamy kontakt z ludźmi. Osoby zamknięte w sobie – one wybiorą ten kurs. Trzeba by wziąć pod uwagę fakt, że jest to osoba nieśmiała, bardziej należałoby zwrócić uwagę na to, by ona brała aktywny udział. Nawet, jeżeli chodzi o jakąś współpracę grupową. W takiej grupie, gdzie ludzie mają bezpośredni kontakt, no siłą rzeczy, oni się widzą, kontaktują. Pojawia się zadanie, żeby współpracować i oni muszą się dobrać. Jeśli nawet nie chcą, to będzie z góry nakazane. Natomiast tutaj w przypadku pracy grupowej osoby nieśmiałe mogą się wycofać i zaraz pojawi się tysiąc pytań, czy można to robić samemu. Trzeba byłoby też wziąć pod uwagę to, że mogą być to osoby zamknięte w sobie, nieśmiałe. Może to być też osoba, która ma skłonności przesiadywania przy komputerze, że może mieć problemy z koncentracją. Można przypuszczać, że skoro ma taki pociąg do komputera, to chętniej wybierze kurs multimedialny. Spotkałam się z takimi osobami.*

Problematyką różnic indywidualnych uczących się przez Internet interesowała się również – między innymi – Cynthia Jane MacGregor [MacGregor, 2000], która na podstawie przeprowadzonych badań stwierdziła, że studenci online byli bardziej poważni, bardziej tolerancyjni, bardziej konserwatywni, introwertyczni, bardziej samo zdyscyplinowani oraz

bardziej pozytywnie nastawieni niż tradycyjni studenci. Dociekania te wykazały również, że na forum dyskusyjnym studenci wyrażali znacznie większe obciążenie niż w przypadku zajęć stacjonarnych.

4.3. Motywacja

Christine Wang [za: Juszczak, 2002, s. 167] wykorzystując metodę naturalnego eksperymentu pedagogicznego, badała problem przejścia studentów z klasy tradycyjnej, zdeterminowanej komunikacją bezpośrednią w trakcie roku akademickiego, do sesji wakacyjnej prowadzonej w trybie asynchronicznym. Wyniki badań wskazały, że zmiana trybu nauczania-uczenia się wymaga silnej motywacji, samodyscypliny, umiejętności zarządzania czasem oraz komfortowego środowiska uczenia się, włączając w to stałą łączność z Internetem. Zatem studenci, którzy wybierają kształcenie zdalne muszą posiadać wysoki poziom motywacji, jeśli mają zakończyć prace w kursie z powodzeniem. Podczas studiów często muszą pracować sami, wspierani tylko minimalną interakcją lub jej pozbawieni. Mają do czynienia z sytuacjami bardziej abstrakcyjnymi i wieloznacznymi w porównaniu do klasy tradycyjnej. Wskazane jest, aby posiadali umiejętności skutecznego gospodarowania czasem, byli odpowiedzialni za własne uczenie się. Znajduje to swoje uzasadnienie i potwierdzenie w wypowiedziach badanych studentów, którzy dostrzegają konieczność posiadania wyżej wymienionych cech i umiejętności:

Tomek: *Na pewno zarządzanie czasem jest ważne. Byłem do tego zmuszony, bowiem nawet jak sobie coś odkładałem, powiedzmy tydzień, drugi, to i tak musiałem w końcu to zrobić. Musiałem zaplanować sobie tak czas, żeby mieć możliwość wykonania zadań w kursach.*

Klaudia: *Mocną stroną jest to, że potrafię sobie zaplanować czas. Jeżeli sobie zaplanuję, że tego dnia popołudniu wykonuję to zadanie, a dokończę go następnego dnia rano. To trzymam się tego i po prostu udaje mi się to zrobić. Natomiast słabe strony, to jest właśnie taka bezsilność, złość, że jak mi nie wychodzi, to wtedy zniechęcam się do tego strasznie i ciężko jest mi do tego powrócić.*

Jedną z często wymienianych zalet kształcenia internetowego jest możliwość nauki o dowolnej porze dnia i nocy oraz w dowolnym miejscu. Jak się okazuje, ta swoboda niesie ze sobą pewne niebezpieczeństwa, o których mówią badani:

Wiktoria: *Miałam trudność z mobilizacją, by w odpowiednim czasie przystąpić do tego kursu. Jeżeli człowiek ma dużo czasu, to może w dowolnym czasie wykonać swoją pracę. Jeżeli zaś ma się ograniczoną pulę czasu, jest wtedy problem, by zmobilizować się i usiąść przed tym ostatecznym terminem. Większość zadań, które robię w e-learningu, wykonuję dopiero dwie, trzy godziny przed końcem. Zdaję sobie sprawę z tego, że tak nie powinno być, ale zawsze sobie mówię – zdążę, nikt nade mną nie czuwa.*

Agata: *Największą trudność stanowi zdyscyplinowanie się do wykonania zadań. Albowiem często odkładam wszystko na ostatnią chwilę. Pomimo to, udaje mi się wykonywać wszystko na czas, ale odczuwam swego rodzaju napięcie*

i zdenerwowanie. Rodzi się wówczas we mnie złość i żal do siebie samej o to, że wcześniej nie zabrałam się do nauki.

Pomimo dużej ilości czasu, studenci często odkładają prace na koniec wyznaczonego terminu. Niesie to ze sobą pewne konsekwencje, albowiem osoby uczące się szybko i na przysłowiową „ostatnią chwilę” mogą uczyć się mniej trwale [Sztuka nauczania..., 2004, s. 137]. Studenci często mają problemy z zobowiązaniami, które zmuszają ich do dokonania wyboru między obowiązkami rodzinnymi, zobowiązaniami na uczelni, w pracy. Problemy te mogą mieć związek z brakiem wsparcia.

Z kolejnych wypowiedzi badanych wynika, że nieograniczony dostęp do dydaktycznych materiałów e-learningowych może spowodować tylko ich pobieżne przejrzanie lub w ogóle nie zapoznanie się z ich treścią. Podczas uczenia się w klasie wirtualnej mogą pojawić się problemy z koncentracją i skupieniem, z racji występowania wielu dystraktorów dostępnych za sprawą Internetu, o czym wspominają Wiktoria i Kasia:

Wiktoria: *Myślę, że jest to powiązane. U mnie jest to tak, że spisuję sobie pliki na komputerze, pendrive, drukarka i drukuję. Czasami bardzo ciężko jest skupić się na nauce przez Internet. Jest tak tyle dystraktorów... poczta, facebook, nowinki, może coś nowego się stało. Jest to duży problem, przynajmniej dla mnie. Jest zawsze tyle rzeczy do zrobienia. A jak mam się już faktycznie uczyć, to jest to chwila na pobranie materiałów, wydruk. Wtedy wyłączam komputer, aby mnie nic nie kusiło. Nie wstrzymuję, tylko wyłączam! Dopiero wtedy mogę się faktycznie zacząć uczyć. Rozłożyć sobie ten materiał, zaznaczać, przepisywać. Jakby jest taka namacalna interakcja: ja – papier, długopis, karteczki. W przypadku uczenia się wyłącznie przez komputer, niestety nie dopieszczamy naszych zmysłów [...].*

Kasia: *Na początku był taki problem. Nie do końca potrafiłam się skupić, żeby przeczytać tekst. Często rozpraszało mnie coś innego: mail, portale społecznościowe itd. Teraz już nie. Przyjęłam strategię taką, że czytam materiał, później robię sobie przerwę, zajrzę sobie w różne interesujące mnie miejsca, wyłączam i zaczynam znowu naukę [...].*

Podczas uczenia internetowego pomimo, że sami przebywamy w pomieszczeniu, to często pojawia się wiele elementów rozpraszających naszą uwagę. Wiktoria i Kasia mówiły o konieczności sprawdzenia e-maila, Facebook’a, ciekawostek zanim rozpoczną naukę.

Z psychologii społecznej wiemy, że już sama obecność innych ludzi wpływa na funkcjonowanie zadaniowe jednostki. Wzrost poziomu wykonania zadań pod wpływem obecności innych, wykazano w wielu badaniach i określono mianem efektu facylitacji społecznej (czyli ułatwienia społecznego) [za: Wojciszke, 2011, s. 464-467]. Zatem obecność innych osób podnosi poziom pobudzenia organizmu ludzkiego, co przekłada się na motywację. Podobnie dzieje się w kształceniu internetowym, mianowicie osoby tworzące grupę e-learningową poprzez wspólne rozmowy na forum, wskazówki, informowanie o postępach w wykonywanych pracach wzajemnie się motywują do działania. Mówią o tym studenci:

Agata: *Czułam się komfortowo (mowa o zajęciach zdalnych) dlatego, ponieważ wiedziałam, że inni muszą również wykonać to samo zadanie, mogłam w każdej chwili zwrócić się do prowadzącego oraz osób z grupy o pomoc. Jeżeli miałam jakieś trudności mogłam samodzielnie poszukać informacji w Internecie lub bibliotece.*

Kasia: *Jestem osobą, która lubi pracować w grupie i rzeczywiście często brakuje mi tego, aby z kimś usiąść do zadania. Mam wrażenie, że zawsze jakieś takie, bardziej twórcze rzeczy powstają, jak jest dużo osób, dużo głów. Jeżeli są to takie osoby, z którymi dobrze mi się pracuje. Z dobrych stron będzie to, że potrafię rzeczywiście z siebie wydobyć pewne rzeczy, usiąść, zacząć coś robić, tworzyć, i to mnie motywuje. Wiem, że mogę zrobić coś samodzielnie. Ucząc się zdalnie skupiam się na sobie [...].*

Działania i aktywność ze strony nauczyciela, podtrzymują motywację w uczących się. Ważność roli nauczyciela w wirtualnej klasie podkreśla kilku badanych studentów, mówiąc:

Kasia: *Kontakt między nauczycielem a e-ucznem jest bardzo ważny. Ważne jest, aby starać się zauważać różne rzeczy, obserwować grupę, rozmawiać, pytać. Studenci cieszą się, jak bierze się pod uwagę ich opinie, wskazówki, wypowiedzi. Ważne jest, aby nauczyciel wychodził z inicjatywą do uczących się. Na przykład, jeżeli interesuje cię ten temat sprawdź kolejne wiadomości, dodatkowe zasoby.*

Ania P: *Myślę, że podstawą jest komunikacja między e-nauczycielem a e-uczącymi się. Nawet, gdy nauczyciel wrzuciłby jakiś materiał do nauki, to bez tej komunikacji, bez porozumiewania się nic z tego się nie wyniesie. Bez kontaktów, takiej wzajemnej interakcji e-edukacja nie jest dobra.*

4.4. Strategie uczenia się przez Internet

Zastosowanie strategii uczenia się pozwala studentom aktywnie przetwarzać informacje, tym samym wpływając na opanowanie materiału, a następnie osiągnięcia akademickie. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że każdy uczący się na własny sposób organizuje materiał dydaktyczny dostosowując go do własnych potrzeb. Badani powielają strategie uczenia stacjonarnego. Niektórzy wolą tworzyć własne notatki, konspekty z hasłami, karteczki ze słowami kluczowymi, inni preferują materiały multimedialne i interaktywne. Są też tacy, którzy tworzą własne mapy myśli, pozwalające na wizualną ilustrację pojęć, idei i relacji między nimi. Można powiedzieć, że materiały dydaktyczne podlegają indywidualnej obróbce przez uczących się. We wstępnej fazie prace wykonywane są na komputerze: przeczytanie materiału, przygotowanie notatek i nadanie im odpowiedniej struktury, podkreślenie (wyróżnienie) ważnych pojęć. W dalszej kolejności, niektórzy wyłączają komputer, aby skupić się wyłącznie na przyswojeniu i zrozumieniu treści.

Kasia: *Jeżeli są to pliki z materiałami, to staram się je po kolei tematycznie poukładać, tak aby te treści się zazębiały. Chociaż też często mi się zdarza wziąć po prostu kartkę do ręki i robić taki mini konspekt z hasłami. Nie mam przez cały czas*

przy sobie komputera, dlatego często jak się uczę, to sobie coś zaznaczę, napiszę, żeby później łatwiej mi było sobie przypomnieć co tam jest. Myślę, że to jest taki najlepszy sposób, że ja sobie to tak systematyzuję, czytam i oglądam te informacje. Wspomagam się wszystkimi materiałami i informacjami, które są zamieszczone w kursie. Ucząc się stacjonarnie również staram się mieć materiały w wersji elektronicznej. Nawet notatki zmieniam na tę postać i wiem, że są w komputerze i nigdzie mi się nie pogubią [...].

Agata: *Jeżeli odsluchuję wykład, to odsluchuję całość i później wynotowuję słowa kluczowe. Powtarzając treści, jeżeli nie jestem pewna, czy dobrze zrozumiałam dane zagadnienie mogę ponownie do tego wrócić. Na wykładzie w sali wykładowej staram się wszystko zanotować, natomiast odsluchując wykład mogę swobodnie odtwarzać wielokrotnie ten materiał.*

Ania P: *Jestem wzrokowcem i muszę mieć przed sobą kartkę. Wykorzystuję różne zakreślacze, kolorowe długopisy. Mam jeszcze taką technikę, że jeśli mam całą kartkę tekstu A4, to i tak tego – że się tak wyrażę – nie ogarniam, tylko mam wtedy takie małe karteczki i na nich zapisane słowa kluczowe. To jest moja metoda. Z tej dużej partii materiału, muszę wybrać to, co najważniejsze. Jak mam całość na dużej kartce, to oczywiście mogę wzrokowo to zapamiętać, ale odczuwam w głowie taki galimatias. Jest zbyt dużo informacji i wtedy nie wiem, co jest ważne. Staram się nie czytać tekstu z monitora. Zdecydowanie wolę sobie to wydrukować lub przepisać. Jak nie mam gdzie lub na czym wydrukować to pozostaje mi Word i wtedy zaznaczam, koloruję tę kartkę, zaznaczając ważne treści. Jak jest prezentacja, to też ją drukuję. Przy filmie robię własne notatki. Czasami mam trudności z zapamiętaniem, to wspomagam się poprzez rysowanie, strzałki, postacie, przedmioty, mapy myśli.*

W kształceniu na odległość ważne jest, aby autorzy kursów e-learningowych projektując materiały dydaktyczne uwzględniali indywidualne cechy uczących się. Przyjmując bowiem tylko jedną strategię opracowania materiałów, mogą pozbawić niektórych uczących się możliwości nadania im własnej konstrukcji. *Każdy uczący się we właściwy dla siebie sposób pozyskuje, organizuje, wykorzystuje i przechowuje w pamięci wiadomości oraz wykonuje towarzyszące temu czynności* [Sztuka nauczania ..., 2004, s. 132]. Uwzględnianie indywidualnych właściwości uczących się jest ważne z tego względu, że materiały e-learningowe stanowią podstawę w kształceniu na odległość, zwłaszcza, gdy brakuje innych form wsparcia.

4.5. Uczenie indywidualne i grupowe

Dzięki nowym technologiom uczący się będący członkami zespołu pracującego nad wspólnym projektem edukacyjnym są bardziej niezależni. Mają dostęp do informacji i zasobów, które łatwo i szybko można udostępnić wszystkim członkom zespołu. Jednakże, wirtualna praca zespołowa wymaga szczególnej koordynacji, ze względu na różnice osobowościowe poszczególnych osób, a także odmienne podejście do wypełniania własnych obowiązków. Gdy ludzie pracują w zespole, wówczas cechy ich temperamentu

i charakteru wyrażają się w skłonności do podejmowania określonych ról i unikania innych. Psychologia dostarcza nam dowodów, że ekstrawertycy, czyli osoby aktywne, energiczne, otwarte na ludzi i chętnie nawiązujące kontakty, chętniej pracują w zespole – w przeciwieństwie do introwertyków, którzy częściej wybierają samotność i mają tendencję do autokoncentracji [za: Wojciszke, 2011, s. 259].

W wirtualnej pracy zespołowej mogą pojawić się większe trudności w zrozumieniu różnych sposobów widzenia danego problemu. Aby utrzymać odpowiedni poziom współpracy i koordynacji oraz zapobiegać konfliktom, wskazane jest organizowanie w regularnych odstępach czasu, na przykład: spotkań wideokonferencyjnych, konsultacji wirtualnych.

Ania: *Z własnego doświadczenia mogę powiedzieć, że preferuję bardziej pracę grupową, zdecydowanie. Często odczuwam strach, że pracując w pojedynkę może coś się nie udać. W grupie jest zawsze różniej i możemy się zawsze skonsultować i jakoś tak, lepiej to wszystko wychodzi.*

Kasia: *Są takie prace, gdzie zdecydowanie wolę pracować indywidualnie. Wówczas wiem, że jest to mój pomysł od samego początku. Jest dużo zadań, których realizacja w grupie jest o wiele lepsza i daje zdecydowanie lepsze efekty. Aczkolwiek, podchodzę nieco sceptycznie do wspólnej pracy w grupie internetowej. Bo wiadomo, że ludzie są różni i ciężko jest nam czasami się porozumieć. Jeżeli już praca zespołowa, to z niezbyt dużą liczbą osób. Z własnego doświadczenia widzę, że najbardziej mi odpowiada praca w parach.*

Nie można zapominać, że człowiek jest istotą społeczną. Grupa internetowa daje poczucie przynależności oraz stwarza możliwość nawiązania wzajemnych kontaktów i relacji. Z wypowiedzi wynika, że nie wszyscy dobrze czują się w takiej formie nauki i trzeba to uszanować. Ogromne znaczenie – jak przyznają badani – odgrywają tutaj cechy indywidualne uczących się, ich zdolności i predyspozycje do współpracy.

Tomek: *Zdecydowanie preferuję pracę indywidualną, ponieważ mój typ charakteru powoduje to, że zawsze staram się być prowadzącym daną grupę. Często, gdy pojawia się w grupie podobna osoba, to powstaje pewien konflikt. Jeśli mam pracę grupową, ale tylko do dwóch osób, to spokojnie się porozumiemy. Kiedy pojawia się konflikt w grupie, wówczas nie dojdziemy do żadnego rozwiązania. Myślę, że praca indywidualna powoduje to, że muszę liczyć na samego siebie. Nie może być wtedy takiego podejścia, że a to zrobi ktoś inny z grupy. Wiem, że w pracy indywidualnej muszę wykonać to sam [...].*

Karolina: *Z mojego punktu widzenia, wygląda to tak, że gdy pracuję sama jestem zdana sama na siebie. Jeżeli coś się nie powiedzie, mogę mieć pretensje tylko do siebie [...] Jeżeli chodzi o współpracę z grupą, gdzie rzeczywiście kontaktujemy się przez Internet, to chyba wolę pracować sama. Każdy ma własne preferencje, każdy ma własny punkt widzenia. W momencie, gdy pracujemy nad jakimś projektem, ja potrzebuję rzeczywiście to skonsultować z drugą osobą przez Internet. Nie powiem, że jest to niemożliwe, ale z pewnością utrudnione. Bowiem pewien przekaz myśli, no*

wiadomo, opieramy się na tej formie pisemnej, co często prowadzi do różnych niedopowiedzeń. Mnie osobiście to bardzo irytuje. To też jest tak, że każda osoba ma pewną wizję projektu i każda osoba w grupie widzi to na swój sposób. Nie zawsze się to przekłada na ten efekt końcowy i to może denerwować. To zależy od mobilizacji całej grupy, ale czasami jak już wiem, że pracuję w grupie, to staram się wywiązywać z wszystkiego na czas. Niestety nie wszyscy tak mają. Nie lubię być blokowana przez kogoś. Jest to bardzo frustrujące [...].

Studenci zwracają uwagę, że praca w zespole niesie zagrożenie określane mianem „próżniactwa społecznego” [za: Wojciszke, 2011, s. 467-468]. Ma to miejsce wówczas, gdy niektóre osoby w mniejszym stopniu lub w ogóle nie angażują się i nie wykonują prac nad projektem. Należy jednak podkreślić, że uczący obserwując pracę innych, ich wkład i zaangażowanie potrafią również wykluczyć ze swojego zespołu osoby, które nie wykonują zleconych im działań.

Wiktor: *Zdecydowanie indywidualna, bo grupowa wymaga zaangażowania wszystkich osób, a wiadomo, że nie każdy będzie w ten sam sposób zaangażowany i nie każdy będzie dawał od siebie tyle samo, co pozostali członkowie grupy. Pracując w e-learningu indywidualnie jestem pewna, że to co zrobię będzie nadawało się do moich celów i wiem, że zrobię to dobrze. Nie będę bała się, że ktoś – wyrażę się nieco kolokwialnie – po łebkach. Sama wiem, że zrobiłam to dobrze. Myślę, że wynika to z własnych doświadczeń i własnych predyspozycji.*

Na podstawie wypowiedzi uczących się można wysnuć pewne różnice indywidualne. Mianowicie, osoby mające tendencje do indywidualizmu przejawiały większy dystans emocjonalny i usilnie podejmowały samodzielne próby rozwiązania problemów. Natomiast osoby, które zdecydowanie wolały współpracę i były bardziej zależne od innych uczestników przyznały, że chętniej prosiły o pomoc, były bardziej otwarte i miały poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego pracując w grupie.

5. Podsumowanie

Konkludując niniejsze rozważania, warto przedstawić z zebranych doświadczeń, kilka wskazań adresowanych do pedagogów, nauczycieli, autorów kursów e-learningowych dotyczących projektowania i realizacji zajęć zdalnych. Badani sugerują, aby zaakceptować obowiązki studentów i dostosować się do realnych oczekiwań przy ustalaniu celów kursu. Ważne jest utrzymanie kontaktu z uczącymi się, aby nie mieli poczucia, że są skazani sami na siebie. Studenci zwracają również uwagę na różnorodność materiałów dydaktycznych, w których warto uwzględniać indywidualne predyspozycje uczących się. Mówią o konieczności uwzględniania stylów uczenia się, tworzenia różnych poziomów trudności materiałów dydaktycznych. Padła też propozycja, aby dla osób bardziej zdolnych przygotowywać dodatkowe zadania i zasoby, dzięki czemu poszerzyliby swoją wiedzę, zaś osobom z problemami w nauce, zapewnić częstszy kontakt i zrozumiale przedstawione materiały. Nie sposób zaprezentować tu wszystkie wypowiedzi. Wybrano już tylko dwie, które pozwolą dopełnić niniejszy wywód:

Kasia: *To jest trudne zadanie. Przede wszystkim starać się poznać grupę, co pozwoli określić ich zainteresowania, sposoby uczenia się. Kontakt między nauczycielem a e-ucznikiem jest bardzo ważny. Ważne jest, aby starać się zauważać różne rzeczy, obserwować grupę, rozmawiać, pytać. Studenci cieszą się, jak bierze się pod uwagę ich opinie, wskazówki, podpowiedzi. Ważne jest, aby nauczyciel wychodził z inicjatywą do uczących się. Na przykład, jeżeli interesuje cię ten temat sprawdź kolejne wiadomości, dodatkowe zasoby.*

Ania R.: *Nie mogą być wrzucane same notatki, albo tylko i wyłącznie prezentacje. Te zasoby internetowe, które są zamieszczane na platformach zdalnego nauczania muszą być różnorodne, np. prezentacje i filmy, wykłady wideo, podcasty. Do tego dobrze jest założyć forum dyskusyjne, aby można było porozmawiać. Dodatkowo jeszcze można załączyć dodatkowe linki, netografię, dodatkowe zasoby. Przede wszystkim musi być ta różnorodność, żeby uczestnicy kursu, którzy mają różne preferencje uczenia się mogli odbierać treści w sposób najlepszy dla siebie samych. Oczywiście musi być zapewniony kontakt z nauczycielem, aby można było wyjaśnić kwestie niezrozumiałe. I tutaj forma tego kontaktu, czat lub wideokonferencja – tu też można uwzględnić te indywidualne predyspozycje uczących się. Ponadto nie wszystkie osoby w takim samym tempie, w taki sam sposób przyswoją materiał, który jest trudniejszy. Niektóre treści trzeba przedstawić prostszymi słowami, muszą pojawić się obrazowe przykłady, aby wyjaśnić jakieś zjawisko. Dla innych osób może być to już zbyt proste i takie osoby będą oczekiwały czegoś bardziej zaawansowanego.*

Bibliografia

- Bednarek J., Lubina E.: *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008
- Borowicz R., Krzyminiewska G., Szafraniec K.: *Młodzi dorośli: paradoksy socjalizacji i rozwoju*. Polska Akademia Nauk. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa 1991
- Franczak K.: *Psychologiczne i pedagogiczne zastosowanie Testu Strategii i Uczenia się*. Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005
- Garrison D. R.: *Self-directed learning and distance education*. [W:] *Handbook of distance education*. Red. M. G. Moore, W. G. Anderson. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2003
- Górniewicz J. C.: *Studia na odległość w USA i w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2004
- Illeris K.: *O specyfice uczenia się ludzi dorosłych*. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2009, nr 1 (45)
- Juszczak S.: *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002

- Kształcenie na odległość w świetle badań i analiz.* Red. B. Siemieniecki. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005
- Kwiatkowska W.: *Wykład w kształceniu na odległość.* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011
- Lewowicki T.: *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa.* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1977
- MacGregor C. J.: *Does personality matter? A comparison of student experiences in traditional and online classrooms.* Dissertation Abstracts International, 61, 1696A, 2000
- Moore M. G., Kearsley G.: *Distance education: A systems view.* Wadsworth, New York 1996
- Moore M. G.: *Learner Autonomy: The Second Dimension of Independent Learning.* http://192.107.92.31/Corsi_2005/bibliografia%20e-learning/learner_autonomy.pdf [dostęp 9.06.2012]
- Moore M. G.: *Preface.* [W:] *Handbook of distance education.* Red. M. G. Moore, W. G. Anderson. Publishers, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2003
- Moore M. G.: *Theory of transactional distance.* [W:] *Theoretical principles of distance education.* Red. D. Keegan. Routledge, London 1993
- Penkowska G.: *Meandry e-learningu.* Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010
- Pilch T., Bauman T.: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe.* Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001
- Popularna encyklopedia mass mediów.* Red. J. Skrzypczak. Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1999
- Rubacha K.: *Metodologia badań nad edukacją.* Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008
- Seeman E.: *Creating an Online Orientation and Student Support Services.* [W:] *Quality Enhancing Practices in Distance Education: Student Services.* Red. C. Dalziel, M. Payne. D.C.: Instructional Telecommunications Council, Washington 2001
- Siemieniecki B.: *Wstęp do pedagogiki kognitywistycznej.* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010
- Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela.* Red. K. Kruszewski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004
- Wojciszke B.: *Psychologia społeczna.* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011